

Канцыляры́змы – гэта словы, устойлівыя спалучэнні, граматычныя формы і канструкцыі, якія ўжываюцца ў афіцыйна-справавым стылі (асабліва ў адміністрацыйна-канцылярыскім падстылі), але могуць пранікаць і ў іншыя стылі (мастацкі, публіцыстычны, размоўны), што часта прыводзіць да парушэння стылістычных нормаў. Да К. адносяцца як асобныя словы (*належыць, мерапрыемства, пастанова, вышэйпамянёны*), так і сінтаксічныя канструкцыі, пабудаваныя па пэўных мадэлях (*прысвоіць званне, вывесці са складу, прыняць да ведама, за справаздачны перыяд, праяўляць пачуццё адказнасці, мець выключнае значэнне*). К. з'яўляюцца неабходным структурным кампанентам любога афіцыйна-справавога тэксту: *Дзіця ва ўзросце 14 гадоў і старэйшае мае права на атрыманне юрыдычнай дапамогі для ажыццяўлення і абароны сваіх правоў і свабод, у тым ліку права карыстацца ў любы момант дапамогай адвакатаў і іншых сваіх прадстаўнікоў у судзе, іншых дзяржаўных органах.*

Выкарыстанне моўных сродкаў, замацаваных за афіцыйна-справавым стылем, за межамі гэтага стылю прыводзіць да засмечвання мовы, да т. зв. **канцылярыту** (К.Чукоўскі). **Канцыляры́т** – злоўжыванне К., іх нематываванае выкарыстанне у мастацкай літаратуры, публіцыстыцы, у жывым маўленні. Да асноўных прыкмет К. адносяцца: выкарыстанне аддзеяслоўных назоўнікаў, як суфіксальных (*выяўленне, стварэнне, накіраванне, атрыманне, выкананне*), так і бясуфіксных (*нагляд, прыём, адгул, догляд, уздым*): *Распрацоўвалі карціну вобразных бачанняў, нельга злоўжываць празмерным удакладненнем і дэталізацыяй кожнага слова мастацкага тэксту, бо гэта абмяжуе пэрыядычнае ўяўленне вучня, пазбавіць яго магчымасці выказаць уласны пункт гледжання; “расшчапленне выказніка”, калі дзеяслоў з канкрэтным лексічным значэннем (просты дзеяслоўны выказнік) замяняецца назоўнікам таго ж кораня і дапаможным дзеясловам (састаўным іменным выказнікам) (*прыняць рашэнне* замест *рашыць*, *вырашыць*, *аказваць дапамогу* замест *дапамагаць*, *маюць месца* замест *сустрэкаюцца*, *праводзіць кантроль* замест *кантраляваць*, *праяўляць жаданне* замест *жадаць*); 3-за бескантрольнасці з боку дырэкцыі і ўпраўляючых аддзяленняў маюць месца выпадкі нядобрасумленных адносін да работы з боку асобных будаўнікоў; нанізванне залежных адзін ад аднаго назоўнікаў у адным склоне (пераважна ў родным): *Рэтраспектыўны план драмы не адыграў значэння вытлумачальніка вытокаў станаўлення характараў герояў*; выкарыстанне адыменных прыназоўнікаў і састаўных злучнікаў (*у сувязі, у адпаведнасці, у сілу, у адрас, за кошт, у галіне, у плане, на ўзроўні, у выніку таго што, з прычыны таго што*): *Па лініі работы цэха ў разрэзе выканання абавязацельстваў у гонар усенароднага свята былі прыняты канкрэтныя абавязацельствы*; выцясненне актыўных канструкцый пасіўнымі (*намі было прынята рашэнне* замест *мы вырашылі*): *У справе павышэння прадукцыйнасці жывёлагадоўлі намі былі прыняты канкрэтныя абавязацельствы*.*

Злоўжыванне К. пазбаўляе маўленне выразнасці, вобразнасці, індывідуальнасці, робіць яго аднастайным, шэрым і сухім, прыводзіць да

такіх маўленчых недахопаў, як змешванне стыляў: *Пасля купальскіх святкаванняў яшчэ з тыдзень кожны гаспадар шукае свае вароты. Гэта вынік дзейнасці вясковай моладзі; ускладнення маўлення, шматслоўя: У распараджэнні па камбінату № 120 ад 13 мая дырэктар камбіната ўказвае, што, нягледзячы на неаднаразовыя яго ўказанні, выпадкі нядбайных адносін і недаацэнкі выхавання прапаноў пажарнай аховы асобнымі начальнікамі цахоў і аддзелаў маюць месца і па сённяшні дзень; двухсэнсавасці: люблю спевы, пытанні ўздому (догляду, вучобы, павышэння і г. д.).*

Не з'яўляецца маўленчым недахопам наўмыснае выкарыстанне К. у мове мастацкай літаратуры ў якасці стылістычнага прыёму, напр., як сродку маўленчай характарыстыкі персанажа: *“У паліклініцы. “Здарова, Зойка, што ты тут робіш? – “Я – па пытанню зубоў”. Гэта не жартам: дзяўчына на кіруючай рабоце”* (Я. Брыль) або як сродку стварэння гумарыстычнага эфекту: *“– Вылязай, прыехалі! – яго дзеркатлівы голас пап’ануў у хрыпаценні. – Надышло ўскладненне ўсіх супярэчнасцей. Нашы імкненне ўгнацца за хуткапыннай рэчаіснасцю ў мэнт астапорылася”* (Г. Юрчанка). Але стылістычна неапраўданае пранікненне К. у мастацкую літаратуру, у вуснае маўленне неаднойчы справядліва крытыкавалася не толькі лінгвістамі, а і вядомымі беларускімі пісьменнікамі: Я. Коласам, К. Крапівою, Я. Скрыганам, Ф. Янкоўскім і інш.

Недарэчнае ўжыванне К. часта прыводзіць да ўзнікнення **маўленчых штампаў (шаблонаў, трафарэтаў)** – агульнавядомых, збітых, стандартных выказаў (формул) з цымяным лексічным значэннем і сцёртай экспрэсіўнасцю, што, як правіла, маскіруюць банальныя думкі. Да іх адносяцца разнастайныя шаблонныя метафары, метаніміі, параўнанні, перыфразы, якія ў выніку шырокага распаўсюджвання страцілі здольнасць выклікаць зрокавыя, эмацыянальныя асацыяцыі *буйны рост, сябраваць з тэхнікай, атрымаць пуцёўку ў жыццё, белое (чорнае, блакітнае, мяккае, вадкае) золата, народныя дзорныя людзі ў белых халатах, бітва за ўраджай, вера ў светлую будучыню: На тарфяных балотах прадаўжаецца збор ягадных падарункаў.* Ад маўленчых штампаў трэба адрозніваць **моўныя стандарты (клішэ)** – гатовыя выразы, якія ўзнаўляюцца ў маўленні, падобна фразеалагізмам, і выкарыстоўваюцца ў многіх функцыянальных стылях. У адрозненне ад штампаў моўны стандарт не выклікае негатыўных адносін, дазваляе эканомна выразіць думку і спрыяе хуткай перадачы інфармацыі: *міжнародная гуманітарная дапамога, сустрэча ў вярхах, мірнае суіснаванне, камерцыйныя структуры, служба быту, служба здароўя.*

Трэба памятаць, што К. і маўленчыя штампы – вынік беднасці слоўнікавага запasu і мыслення, абыякавага стаўлення да слова і мовы, гэта самая злаякасная хвароба маўлення (Н. Галь), якая не павінна пранікаць у жывую гутарку, у літаратурную мову.

Н.П. Лобань

Літ.: Асновы культуры маўлення і стылістыкі / У.В. Анічэнка [і інш.]. – Мінск, 1992; Багамолава, А.М. Стылістыка і культура беларускага маўлення / А.М. Багамолава, Г.К.

Семянькова. – Мінск, 2012; Каўрус, А.А. Культура слова / А.А. Каўрус. – Мінск, 1983; Лепешаў, І.Я. Культура маўлення / І.Я. Лепешаў. – Гродна, 2007; Старасценка, Т.Я. Стылістыка беларускай мовы / Т.Я. Старасценка, В.В. Урбан, Ф.С. Шумчык. – Мінск, 2009; Старичёнок, В.Д. Большой лингвистический словарь / В.Д. Старичёнок. – Ростов н/Д, 2008; Сцяцко, П.У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П.У. Сцяцко [і інш.]. – Мінск, 1990; Цікоцкі, М.Я. Стылістыка беларускай мовы / М.Я. Цікоцкі. – Мінск, 1995.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ